

mazan Abdüttewâb), Riyad 1977, s. 95; İbrâhim Enîs, *el-Lehecâtü'l-Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikrî'l-Arabî), s. 124; G. Bergstrasser, *et-Tejavvürü'n-naḥvî* (trc. Ramazan Abdüttewâb), Kahire 1982, s. 51-115; İbrâhim es-Sâmerrâî, *Ma'a'l-meşâdir fi'l-luğa ve'l-edeb*, Amman 1403/1983, II, 74-75; Hâmid Sâdık Kanîbî, *Mu'cemü'l-mü'enneşâtî's-semâ'iyye*, Beyrut 1407/1987, s. 7-53; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mu-faşşal fi'l-müzekker ve'l-mü'enneş*, Beyrut 1414/1994, s. 7-120; Zülfikâr Ahmed en-Nakavî, *el-Mu'cemü'l-mübeteker fîmâ yete'allak bi'l-mü'enneş ve'l-müzekker*, Beyrut 1998, s. 17-33, ayrıca bk. tür.yer.

İSMAİL DURMUŞ

el-MÜZEKKER ve'l-MÜENNES

(المذکر والمؤنث)

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin
(ö. 328/940)

Arapça kelimelerin erillik
ve dişillğine dair kapsamlı eseri.

et-Tezkîr ve't-te'nîş adıyla da anılan kitabın mukaddimesinde müellif telif sebebini açıklarken Arapça kelimelerin eril-dişil durumlarını bilmenin nahiv ve i'rab bilgisinin tamamlayıcısı olduğunu, kelimelerin bu özelliklerini bilmeden gramer ve i'rab kurallarına uygun cümle kurmanın mümkün olmayacağını belirtir. Geniş bir hacme sahip bulunan eser elli bölüm halinde düzenlenmiştir. İsim, fiil, harf ve sıfatlarda, sûre, ülke, yer, kabile, millet, hayvan, gün ve bayram adlarında eril ve dişiller; sayılarda ve çoğul kelimelerde eril ve dişil olanlar; takı alan ve almayan dişiller; hakiki ve mecazi dişiller; bazı sıfat kalıplarında erillik-dişillik; isimler, fiiller ve edatlardaki dişil takıları; gayri munsarif olan dişiller; kelimelerin lafzına veya anlamına itibarla eril veya dişil sayılma durumu; insan organlarında ve diğer varlıklarda eril ve dişil olan kelimeler; hem eril hem dişil

olarak kullanılan kelimeler; dişillerde tasgîr meselesi vb. konular Arap şiiri, âyet, hadis ve emsalden zengin şevâhidle açıklanmıştır.

Kitabın temel kaynağını Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* adlı eserleri teşkil eder. Müellif Ferrâ'dan yaptığı alıntılar ve Kûfe ekolünün görüşlerini doğru bulmakta, birçok görüşü eleştirirken de Ferrâ'nın anlayışına dayanmaktadır. Buna karşılık sıkça alıntılar yaptığı Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin fikirlerini çok defa hatalı bulmaktadır (krş. I, 67-80, 110-111, 249, 343-350; II, 165, 234-235). Bazı kelimelerin erillik-dişillik meselelerinde Sibeveyhi, Asmaî, İbnü's-Sikkît, Müberred gibi kadîm dilcilerin görüşlerini yanlış bulurken de genellikle Ferrâ'ya dayanmaktadır (krş. I, 185-189; II, 41-42). Eserde Kûfe mektebine mensup dilcilerden başta Ferrâ olmak üzere İbnü's-Sikkît, Sa'leb, Ali b. Hamza el-Kisâî, Ali b. Hasan el-Lihyânî, Ebû Ubeyd, Hişâm b. Muâviye ve Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'den; Basralılar'dan da en çok Asmaî'den, ayrıca Ebû Hâtîm es-Sicistânî, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi dilcilerden nakillere yer verilmiştir. Ebû'l-Cerrâh, Ebû Servân, Ebû Fak'as gibi birçok fasih bedeviye de atıfta bulunulmuştur (neşredenin girişi, I, 33-39).

Eserde kıraat ve lehçe farkları ile sarf ve nahiv meselelerine dair bazı ayrıntılar zikredildiği gibi bazı şahit beyitlerin ait olduğu kasidelerden parçalar alınarak açıklanmış, böylece anlatımın donuk ve soğuk yapısına edebî bir hava verilerek, canlı, duygusal ve sıcak bir hüviyet kazandırılmıştır. Kitapta bin yirmi bir beyit, iki yüz yedi âyet, elli dört mesel ve fasih söz, yirmi iki hadis şâhid olarak kullanılmış, altmış iki kıraat meselesi ele alınmıştır (neşredenin girişi,

I, 42-43). Ayrıca kelimelerin sadece eril veya dişil olduğu söylenmekle yetinilmeyip çeşitli mânalarına göre eril ve dişil olarak kullanım durumları açıklanmış, sebep beyanlarına (ta'lîl) birinci derecede önem verilmiştir. *el-Müzekker ve'l-mü'enneş*, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'dan itibaren zamana kadar bu alanda yazılmış kırkı aşkın eser arasında kapsamlı, mükemmellik, ayrıntı ve bilimsellik yönlerinden en üstün telif olarak değerlendirilmiştir (meselâ bk. Kemâleddin el-Enbârî, s. 265; Yâkut, XVIII, 312; İbn Hallikân, IV, 342).

Eser ilk defa Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî tarafından Âtîf Efendi (nr. 2595) ve Süleymaniye (Fâtih, nr. 4025; Beşîr Ağa / Eyüp, nr. 179) kütüphaneleriyle Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki eksik bir nüshaya dayanılarak yayımlanmış (Bağdat 1398/1978), bu neşrin ikinci baskısı iki cilt halinde gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1406/1986). Muhammed Abdülhâlik Udayme de eseri neşretmiştir (I-II, Kahire 1401/1981, 1419/1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî), Beyrut 1406/1986, I, 67-80, 110-111, 185-189, 249, 282-284, 343-350, 420, 435-436; II, 41-42, 165, 234-235, ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-6, 31-76; İbn Cinnî, *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî), Cidde 1985, neşredenin girişi, s. 31-33; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhethü'l-elibbâ' fi şâbakâti'l-üdebâ'* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 265; Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 312; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 342; Sezgin, *GAS*, IX, 144-145; Muhyî Hilâl es-Serhân, *Fihrisü maḥtûḥâti Vîzâretî'l-evkâf*, Bağdat 1986, s. 60-62; Ahmed eş-Şerkavî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1993, s. 264-271; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mu-faşşal fi'l-müzekker ve'l-mü'enneş*, Beyrut 1414/1994, s. 31-37; M. Atâ Mevîd, *Muḥammed b. el-Kâsım el-Enbârî (271-328h.) ve cühüdühü fi'n-naḥv ve's-şarf ve'l-luğa*, Dimaşk 1421/2000, s. 215-236; Nihad M. Çetin, "Arapça'da Kelimelerin Müzekkerlik ve Müenneslik Keyfiyetine Dair Müstakil Eserler", *ŞM*, I (1956), s. 89-90, 102-107; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens édités en Egypte", *MIDEO*, XVII (1986), s. 129-130.

HULÛSİ KILIÇ

MÜZEKKİ'n-NÜFÛS

(مَزَكِّي النُّفُوسِ)

Eşrefoğlu Rûmî'nin

(ö. 874/1469-70 [?])

dinî-tasavvufî mensur eseri.

Eşrefoğlu
Rûmî'nin
Müzekki'n-nüfus
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya, nr. 2070)

Anadolu'da Türkçe olarak kaleme alınan dinî, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eserlerin ilk örneklerinden olan kitapta müellif mukaddime münafıkların çoğaldığını,

